

KS. JANUSZ GRĘŻLIKOWSKI*

WARSZAWA–WŁOCŁAWEK

Henryk Pietras SJ, *Sobór Nicejski (325). Kontekst religijny i polityczny, dokumenty, komentarze*, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, Kraków 2013, ss. 235.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2014.051>

Z zainteresowaniem należy odnotować i zaprezentować kolejny tom, już siedemdziesiąty czwarty, serii „Myśl Teologiczna”, wydawanej przez krakowskie Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, zatytułowany *Sobór Nicejski (325). Kontekst religijny i polityczny, dokumenty, komentarze*. Jego autorem jest znany i ceniony profesor, patrolog, rektor i wykładowca Akademii „Ignatianum” w Krakowie, który tym razem w sposób źródłowy, krytyczny, wnikliwy i dogłębny prezentuje Sobór Nicejski, jego dokumenty, kontekst religijny i polityczny jego zwołania i obrad, jak też same dokumenty i ich znaczenie dla Kościoła.

Temat roli i znaczenia soborów powszechnych w Kościele jest wciąż aktualny, ważny i do końca niezbadany. Sobory bowiem jako instytucje, za pomocą których, w sposób uroczysty, Kolegium Biskupów wykonuje swoją najwyższą władzę w Kościele, miały decydujący wpływ na kształt i obraz Kościoła, jego naukę, prawo i dyscyplinę. Prowadzone w tym zakresie badania naukowe, zarówno historyczne,

* Ks. dr hab. Janusz Gręźlikowski – prezbiter diecezji włocławskiej, dr hab. nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego, prof. Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, oficjał Sądu Biskupiego, prof. nadzw. i kierownik Katedry Historii Kościelnego Prawa Polskiego na Wydziale Prawa Kanonicznego UKSW w Warszawie.

jak i teologiczne oraz prawne, ujawniają coraz to nowsze fakty, które wskazują, w jak skomplikowanych czasach i warunkach się odbywały, jak Kościół był uwikłany w historię i współczesny mu „świat”. Jednocześnie, skupiając przywódców Kościołów lokalnych, rozpatrywały dotyczące ogółu kwestie doktrynalne i dyscyplinarne oraz podejmowały decyzje normatywne w świetle biblijnego Objawienia i ciągłości Tradycji. Szczególnie ważny dla Kościoła był pierwszy powszechny Sobór Nicejski, który bronił bóstwa Chrystusa, uchwalił i podpisał *credo* Kościoła, stąd ważność i aktualność bardzo dynamicznego i merytorycznego opracowania, jak też możliwość pogłębienia wiedzy na temat początków Kościoła.

Opracowanie, pięknie edytorsko wydane, z tekstami źródłowymi w języku greckim i tłumaczeniami w języku polskim, składa się z wykazu skrótów (s. 5), wprowadzenia zatytułowanego *Po co ta książka?* (s. 7–10) oraz rozdziału wprowadzającego w zagadnienie pt. *Zarys sporów chrystologicznych przed kontrowersją ariańską* (s. 11–14), ośmiu ponumerowanych i zatytułowanych rozdziałów (s. 15–212), podsumowania (s. 213–215), bibliografii (s. 216–221), indeksu biblijnego (s. 222–223), indeksu cytowanych tekstów źródłowych (s. 224–227), indeksu osób (s. 228–232) i spisu treści (s. 233). Na końcu publikacji zamieszczono wykaz wszystkich publikacji książkowych wydanych w serii „Myśl Teologiczna”.

We wprowadzeniu autor zauważa, że zwyczaj zwoływania soborów (od łacińskiego *concilium*) czy synodów (od greckiego *synodos*) jest poświadczony od II wieku i zachował się niemal we wszystkich Kościołach chrześcijańskich. Szczególnie ważny dla Kościoła był pierwszy sobór powszechny – nicejski, odbyty w 325 roku. Okoliczności jego zwołania, przebieg obrad, jak też kwestia rzekomego potępienia arianizmu i przyjęcia wyznania wiary do dziś nie zostały w pełni wyjaśnione i budzą sporo kontrowersji. Stąd autor uzasadnia swoją próbę podjęcia opracowania tego zagadnienia „pod kątem jak najbardziej źródłowym, próbującym oderwać się od utartych wyjaśnień” (s. 8). Jednocześnie o. Pietras wskazuje, że wiele razy na te tematy pisał, a obecna publikacja jest pewnego rodzaju zebraniem poprzednich tekstów, jednakże bardziej dopracowanych źródłowo i doprecyzowanych, szczególnie pod kątem kontrowersji ariańskiej jako powodu zwołania soboru. Po udzieleniu odpowiedzi na pytanie: „po co ta książka?” autor kreśli zarys sporów chrystologicznych przed kontrowersją ariańską i wyjaśnia trudne kwestie „uprawiania teologii” w tamtym okresie historii Kościoła.

Rozdział pierwszy (s. 15–37) przybliży i omawia w sposób nowatorski początek „kontrowersji ariańskiej” do potępienia Ariusza, które miało miejsce około roku 323. Autor komentuje tutaj spory i dysputy teologiczne opisane w podręcznikach i publikacjach opisujących arianizm jako doktrynę teologiczną Ariusza. Ukazuje cały kontekst historyczny i teologiczny tamtych czasów i sporów teologicznych z udziałem biskupa Aleksandra i prezbitera Ariusza, wysuwając nowe hipotezy i komentarze do kwestii związanych z Ariuszem, jego wystąpieniem i rozumieniem pochodzenia Syna od Boga Ojca i wiary w wieczność i bóstwo Syna Bożego.

W rozdziale drugim zatytułowanym *Wojna epistolarna* (s. 38–94) autor przytacza i wnikliwie analizuje podstawowe teksty dotyczące rozwijającej się „kontrowersji ariańskiej”, a mianowicie list biskupa Aleksandra do wszystkich biskupów, list Ariusza do Euzebiusza z Nikodemii, Euzebiusza z Nikodemii do Paulina z Tyru oraz Aleksandra z Aleksandrii do Aleksandra z Konstantynopola. Lektura tych tekstów w języku greckim i polskim pozwala czytelnikowi zorientować się i poznać całe otoczenie oraz okoliczności sporu teologicznego Ariusza z biskupem Aleksandrem, jak też ich charakter, odzew w Kościołach lokalnych oraz sytuację, w jakiej znalazł się potępiony Ariusz. Listy te ukazują również źródła oraz samą istotę sporu teologicznego, podejmują próbę jego wyjaśnienia i oceny. Stanowiska biskupa Aleksandra, jak i samego Ariusza są przez autora szczegółowo analizowane i komentowane oraz wskazują hipotetycznie, jak mogła wyglądać debata między nimi, w czasie której doszło do poróżnienia, a w której chodziło o obronę bóstwa Chrystusa.

List cesarza Konstantyna do Aleksandra i Ariusza jest treścią trzeciej części opracowania (s. 95–12). Ten datowany dokument z początków „kontrowersji ariańskiej” jest ważnym elementem w zrozumieniu całego sporu między biskupem Aleksandrii Aleksandrem a Ariuszem, a przede wszystkim przybliży stosunki panujące w Cesarstwie i rolę Konstantyna jako *pontifex maximus* odpowiedzialnego za wszystkie religie w Cesarstwie, w tym za pierwotny Kościół i chrześcijaństwo. Z tego powodu Konstantyn zaniepokojony sporem Aleksandra z Ariuszem w Aleksandrii pisze do nich list, w którym zmierza do ujednoczenia – jak zauważa autor – wiary w Boga we wszystkich religiach Cesarstwa i zaprowadzenia pokoju religijnego. Autor omawia tutaj pontyfikalną władzę cesarza i rolę jego listu w wyciszeniu i złagodzeniu powstałego sporu religijnego, uznanego przez cesarza Konstantyna za „gorszący wybryk, który należy skrytykować, ale który nie ma większego znaczenia” (s. 121). Autor wska-

zuje też na zaliczenie przez Konstantyna chrześcijaństwa do grona religii prawnie chronionych w Cesarstwie, co powodowało, że cesarz stał się zwierzchnikiem chrześcijaństwa i był zobowiązany do kurateli nad nim.

Czwarta część opracowania została poświęcona zwołaniu i przebiegowi Obra synodu w Nicei (s. 121–142). Autor wskazuje, że Konstantyn, wysyłając list do Aleksandra i Ariusza, miał nadzieję, że oponenti się pogodzą i problem się rozwiąże. Jednak tak się nie stało. Fiaskiem zakończyła się misja Hozjusza mająca doprowadzić do porozumienia między Aleksandrem a Ariuszem, stąd konieczność zwołania soboru powszechnego, którego celem było rozwiązanie problemu arianizmu. Ojciec Pietras wykazuje jednak, iż kwestia arianizmu nie stanowiła głównej przyczyny i powodu zwołania soboru. Wnikliwie te przyczyny analizuje i formułuje nowe hipotezy na temat kolejności wydarzeń związanych ze sporem Aleksandra z Ariuszem oraz misją Hozjusza, a także okolicznościami, datą i miejscem zwołania soboru do Nicei. Możemy też w tej części publikacji zapoznać się z przebiegiem obrad soboru, problemami ówczesnego Kościoła, jak też powstawania *credo* Soboru Nicejskiego.

Obok *credo* na Soborze Nicejskim ustalono i ogłoszono kanony dyscyplinarne, które miały stać się punktem odniesienia dla wielu następnych synodów. W rozdziale piątym (s. 143–165) autor kanony te omawia i analizuje, przytaczając ich treść w języku polskim. Znajdujemy tutaj prezentację 20 kanonów soborowych i ich wnikliwą analizę treściową, która przybliży czytelnikowi problemy, z jakimi borykał się ówczesny Kościół, i próby ich rozwiązywania oraz uporządkowania konkretnych kwestii pozwalających na lepsze zorganizowanie działalności Kościoła, o czym – zdaniem autora – świadczy bardzo dobre ich przyjęcie w Kościele. Ta część opracowania, stanowiąca bardzo ważny jego element, daje możliwość szczegółowego poznania uchwał soborowych oraz faktycznych kwestii, jakie sobór regulował.

W rozdziale szóstym możemy zapoznać się w wersji greckiej i polskiej z *Listem Euzebiusza z Cezarei do swego Kościoła* (s. 166–178), który został napisany po soborze i stanowi najstarszą relację z przebiegu obrad soboru. Jego treść prezentuje *credo* nicejskie nazywane cezarejskim z racji jego przytoczenia przez Euzebiusza z Cezarei oraz komentarz do tego wyznania wiary. Autor referuje tutaj niejako treści listu Euzebiusza z Cezarei. Natomiast w rozdziale siódmym zatytułowanym *Wyznanie wiary „318 Ojców”* (s. 179–190) autor podejmuje trudną próbę omówienia tego wyznania wiary, którego treść raz jeszcze zamieszcza (s. 180–181),

oraz ukazania wszystkich okoliczności jego powstania, jego recepcji i interpretacji w Kościele. Autor zaznacza, że „niewątpliwym triumfem tego *credo* był dekret cesarza Teodozjusza nakazujący wszystkim trzymanie się takiej wiary, jaką wyznają Damazy w Rzymie i Piotr w Aleksandrii. Zwolani przez niego biskupi w 381 r. w Konstantynopolu ubrali to w treść kanonu 1, mówiącego, że «wiara nicejska» nie może być zmieniona” (s. 180). I wyraźnie nie została zmieniona, mimo prób podejmowanych na różnych synodach.

Dokumenty posoborowe stanowią treść rozdziału ósmego (s. 191–212). Autor wskazuje tutaj na „słuszność przekonania o zwycięstwie w Nicei atanazjańskiej ortodoksji nad ariańską herezją”. Przytacza różne dawne relacje posoborowe w formie listów ukazujące klimat tamtych czasów i kształtowania się wiary Kościoła, wszystkie jego trudności i problemy, a także podejmuje dyskusję z utartymi dotąd poglądami i opiniami na temat Soboru Nicejskiego.

W podsumowaniu (s. 213–215) o. Pietras, wskazując na dotychczasową antyariańską legendę Soboru Nicejskiego i jego mit wielkiego zrywu Kościoła w obronie bóstwa Chrystusa, uzasadnia zmianę tego spojrzenia i oceny, jaką należy wystawić Soborowi Nicejskiemu. Stwierdza, że na Soborze Nicejskim „zebrani mieli ogłosić triumfalnie zwycięstwo Konstantyna nad wszystkimi wrogami, święty pokój, jedno wyznanie wiary, które miało być czymś w rodzaju *metrum* ortodoksji [...] i ogłosić wspólną dla całego chrześcijaństwa datę Wielkanocy” (s. 213–214). Udało się to uczynić, gdyż ustalono wspólną wiarę oraz umówiono się, że Wielkanoc będzie obchodzona przez wszystkich w tym samym dniu. Promulgowano też 20 kanonów regulujących dyscyplinę w różnych dziedzinach życia Kościoła. Weryfikacja dotychczasowych poglądów na temat pierwszego powszechnego soboru w Nicei wydaje się uzasadniona w świetle przeprowadzonych przez autora dogłębnych analiz źródłowych i poczynionych badań. Jest ona kontrowersyjna, jednakże w świetle tego, co opisuje o. Pietras, wydaje się uzasadniona, chociaż osobie przeciętnie znającej historię Kościoła trudno się pogodzić ze zdaniem autora, że Sobór Nicejski „jest jednym z mitów założycielskich Kościoła”(s. 215).

Lektura prezentowanej publikacji przybliży nam trudne relacje Kościoła z jego otoczeniem społecznym i politycznym początków chrześcijaństwa, a także wewnętrzne procesy rozstrzygające o jedności Kościoła tamtego okresu, dla których Sobór Nicejski miał duże znaczenie. Publikacja o. Pietrasa to interesująca refleksja na temat pierwszego

powszechnego soboru w Kościele, opisująca jego kontekst historyczny, historię, przebieg, same obrady, uchwały i znaczenie dla życia i rozwoju Kościoła. Jest to opracowanie bardzo wnikliwe, źródłowe i jakże przydatne w poznaniu historii, roli i znaczenia soborów w życiu Kościoła. Z pewnością publikacja ta zainteresuje historyków Kościoła, teologów i kanonistów, a także studentów teologii i prawa kanonicznego oraz da im okazję i możliwość poznania dziejów instytucji soborów w Kościele, a szczególnie tego pierwszego – Soboru Nicejskiego.